

Pismo
Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego

POLITEJA

35
2015

- Oblicza postpamięci
- Unia Europejska

akademicka.pl

Publikacja wydana dzięki pomocy *de minimis* z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz środkom Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ.

Publikacja wydana w dwóch wersjach: elektronicznej i drukowanej. Wersją pierwotną jest format elektroniczny

„POLITEJA.

Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego”
ul. Piłsudskiego 13, pok. 209
31-110 Kraków
tel.: 12 663 34 74, fax: 12 421 53 65
politeja@uj.edu.pl
www.politeja.wsmip.uj.edu.pl

Wydawca:
Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego
Al. Mickiewicza 22, 30-059 Kraków
e-mail: sowiniec@gmail.com

Dystrybucja:
www.akademicka.pl

ISSN 1733-6716

Redakcja tekstów:
Justyna Wójcik

Projekt okładki:
Łukasz Fyderek

Typografia, skład i łamanie:

www.anatta.pl

Nakład: 150 egz.

RECENZENCI

Saad Abudayeh (Jordan University)
Małgorzata Abassy (Uniwersytet Jagielloński)
Roman Bäcker (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)
Monika Banaś (Uniwersytet Jagielloński)
Marek Bankowicz (Uniwersytet Jagielloński)
Włodzimierz Bernacki (Uniwersytet Jagielloński)
Piotr Biliński (Uniwersytet Jagielloński)
Maksim Bulachtin (Perm University)
Artur Demchuk (Lomonosov Moscow State University)
Joachim Diec (Uniwersytet Jagielloński)
Katarzyna Duda (Uniwersytet Jagielloński)
Andrzej Dudek (Uniwersytet Jagielloński)
Wojciech Kaute (Uniwersytet Śląski w Katowicach)
Paulina Kewes (University of Oxford)
Wawrzyniec Konarski (Uniwersytet Jagielloński)
Leszek Korporowicz (Uniwersytet Jagielloński)
Bogdan Koszel (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)
Krzysztof Kościelniak (Uniwersytet Jagielloński)
Barbara Krauz-Mozer (Uniwersytet Jagielloński)
Marek Maciejewski (Uniwersytet Wrocławski)
Gerhard Meiser (Universität Halle)
Włodzimierz Mich (Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie)
Tadeusz Paleczny (Uniwersytet Jagielloński)
Andrzej Porębski (Uniwersytet Jagielloński)
Jarosław Rokicki (Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego)
Andrzej Sakson (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)
Andrea Schmidt (Pecs University)
Mieczysław Smoleń (Uniwersytet Jagielloński)
Barbara Stoczewska (Uniwersytet Jagielloński)
Lucjan Suchanek (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Oświęcimiu)
Krzysztof Szczerski (Uniwersytet Jagielloński)
Dariusz Szpoper (Uniwersytet Gdański)
Przemysław Turek (Uniwersytet Jagielloński)
Janusz J. Węc (Uniwersytet Jagielloński)
Howard Williams (Aberystwyth University)
Ryszard Zięba (Uniwersytet Warszawski)

Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych
i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego

POLITEJA

NR 3 (35)

KRAKÓW 2015

RADA PROGRAMOWA

Prof. Jerzy Axer (Uniwersytet Warszawski)

Prof. Andrea Ciampani (LUMSA, Roma)

Prof. Břetislav Dančák (Masaryk University, Brno)

Prof. Rahul Peter Das (Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg)

Prof. Taras Finikov (KROK University, Kyiv)

Prof. Saleh K. Hamarneh (Jordan University)

Prof. Ferenc Hörcher (Pázmány Péter Catholic University, Budapest)

Prof. Alyudas Jokubaitis (Vilnius University)

Prof. Wiesław Kozub-Ciembroniewicz (Instytut Nauk Politycznych i Stosunków
Międzynarodowych UJ)

Prof. Zdzisław Mach (Instytut Europeistyki UJ)

Prof. Andrzej Mania (Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ)

Prof. Tadeusz Paleczny (Instytut Studiów Międzykulturowych UJ)

Prof. Dorota Praszalowicz (Instytut Amerykanistyki i Studiów Polonijnych UJ)

Prof. Anna Rażny (Instytut Rosji i Europy Wschodniej UJ)

Prof. John Robertson (Cambridge University)

Prof. Irena Stawowy-Kawka (Instytut Nauk Politycznych i Stosunków
Międzynarodowych UJ)

Prof. Noël O'Sullivan (University of Hull)

Prof. Adam Walaszek (Instytut Amerykanistyki i Studiów Polonijnych UJ)

Prof. Andrey Yuriyevich Shutov (Lomonosov Moscow State University)

Prof. Andrzej Zięba (Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ)

REDAKTOR NACZELNY CZASOPISMA

Prof. Bogdan Szlachta

(Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ)

SEKRETARZ REDAKCJI CZASOPISMA

Dr hab. Dorota Pietrzyk-Reeves

(Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ)

Dr Arkadiusz Górnisiewicz

(Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ)

SPIS TREŚCI

OBLICZA POSTPAMIĘCI POD REDAKCJĄ MAŁGORZATY GASZYŃSKIEJ-MAGIERY I WOJCIECHA MAZURA

- 5 *Od redaktorów*
- 7 **Joanna Tokarska-Bakir**, *Prospero i Kurz w lustrze pamięci. Przeniesieniowe pozycje sprawcy, ofiary i świadka w polskim dyskursie publicznym drugiej dekady XXI wieku*
- 27 **Jan Kajfosz**, *Obraz przeszłości w percepcji magiczno-mitycznej, czyli pamięć w działaniu*
- 41 **Jan Grosfeld**, *Pamięć w tradycji żydowskiej i chrześcijańskiej*
- 53 **Paweł Plichta**, *Zwój Estery a Szoa. Biblijne, sensacyjne i atrakcyjne oblicze postpamięci*
- 71 **Marek Kaźmierczak**, *Hipertekst jako medium postpamięci. Uwagi na przykładzie wpisów dotyczących Holokaustu na stronach serwisu twitter.com*
- 91 **Magdalena Banaszek**, *Tanatoturystyka: doświadczenie, pamięć, etyka*
- 105 **Joanna Kabrońska**, *„Jeśli my zapomnimy, kto będzie pamiętał?”. Dzieło sztuki jako manifestacja postpamięci*
- 123 **Dorota Sajewska**, *Ciało jako medium postpamięci*
- 133 **Grzegorz Rytel**, *Czas zawarty w przestrzeni. Architektura współczesnych założeń upamiętniających*
- 143 **Aurelia Kotkiewicz**, *Dom nad rzeką Moskwą jako architektoniczny i literacki znak pamięci*
- 157 **Małgorzata Okupnik**, *„Czy to jest zamiast, w zastępstwie Zagłady?”. O postpamięci w sytuacji śmiertelnej choroby*
- 171 **Sylvia Karolak**, *Utwory o matkach i córkach. Kobięce narracje postmemorialne*

- 189 **Anna Ciarkowska**, *Kto ma pamięć podziurawioną? O koncepcji postpamięci według Henriego Raczymowa*
- 201 **Katarzyna Thiel-Jańczuk**, *Między nieobecnością a obrazem. Taktyki pamięci we współczesnej francuskiej literaturze po-holokaustowej*
- 213 **Agata Dąbrowska**, *William Szekspir w postpamięciowym dyskursie o Zagładzie*
- 227 **Katarzyna Żakieta**, *Pamięć, tabu, trauma w najnowszym kinie polskim. Przypadek Róży W. Smarzowskiego, Idy P. Pawlikowskiego i Pokłosa W. Pasikowskiego*
- 243 **Anna Matuchniak-Krasuska**, *Oflagi w pamięci indywidualnej i zbiorowej*
- 257 **Katarzyna Jedynakiewicz-Mróż**, *Pod ciężarem niemieckiej historii. Generacja wnuków wobec narodowosocjalistycznej przeszłości swych rodzin – próba charakterystyki trendów i postaw*
- 271 **Dorota Pazio-Wlazłowska**, *Pamięć Wielkiej Wojny Ojczyźnianej w narracjach młodzieży*
- 281 **Teresa Soldra-Gwizdzi**, *Pamięć przeszłości jako bagaż czy grupowa duma? Postawa młodego pokolenia przesiedleńców z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej wobec rodzinnej pamięci przeszłości*
- 295 **Małgorzata Gaszyńska-Magiera**, *Powieść o dzieciach desaparecidos jako głos w argentyńskiej dyskusji o pamięci*
- 313 **Karolina Golemo**, *Muzyka jako droga do samookreślenia w wielokulturowym świecie. Odnajdywanie tożsamości i reinterpretowanie tradycji poprzez muzykę, na przykładzie twórczości portugalskich artystek pochodzenia kabowerdeńskiego*

UNIA EUROPEJSKA
POD REDAKCJĄ JANUSZA JÓZEFA WĘCA

- 333 **Janusz Józef Węc**, *Proces implementacji traktatu lizbońskiego w latach 2009-2014*
- 381 **Agnieszka Nitszke**, *Kompetencje budżetowe Parlamentu Europejskiego*
- 401 **Tomasz Młynarski**, *Rola Parlamentu Europejskiego w kształtowaniu bezpieczeństwa energetycznego Unii Europejskiej*

- 419 **Adam Kirpsza**, *Skuteczność poprawek Parlamentu Europejskiego w procedurze konsultacji (specjalnej procedurze ustawodawczej)*
- 445 **Michał Dulak**, *Ewolucja roli i funkcji Sejmu i Senatu w systemie krajowej polityki europejskiej w okresie przedakcesyjnym*

RECENZJE

- 465 **Katarzyna Sobolewska-Myślik**, *Małgorzata Mysliwiec*, *Pozycja partii regionalnych w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii*
- 473 **Adam Kirpsza**, *J. Fiszer (red.)*, *Parlament Europejski po Traktacie z Lizbony. Doświadczenia i nowe wyzwania*

akademicka.pl

OD REDAKTORÓW

Od kilku dekad obserwujemy w humanistyce wzmożone zainteresowanie przeszłością, zwłaszcza tą będącą udziałem pokoleń poprzedzających nasze narodzenie. Nie byłoby w tym nic dziwnego, przecież historia jest jedną z najstarszych nauk, a zainteresowanie jednostek tym, co wydarzyło się przed ich pojawieniem się na świecie, wydaje się odwieczne i naturalne. Jednak te zagadnienia, w potocznym odbiorze zarezerwowane właśnie dla historyków, poruszane są ostatnio przez badaczy reprezentujących różne dyscypliny: kulturoznawców, filozofów, literaturoznawców, socjologów, psychologów, historyków, politologów, historyków sztuki, filmoznawców, teatrologów... Jest to nurt na tyle znaczący i wyrazisty, że mówi się wprost o kolejnym – po lingwistycznym, kulturowym, ikonicznym, historiograficznym, topograficznym, performatywnym – zwrocie we współczesnych naukach humanistycznych, zwrocie pamięciowym.

Można zastanawiać się, dlaczego pamięć i jej odmiany stanęły dziś w centrum zainteresowań badawczych humanistów. Czy może mamy do czynienia z jakąś szczególną modą we współczesnej nauce? Wydaje się, że refleksja nad różnymi przejawami pamięci nie jest zjawiskiem oderwanym od rzeczywistości, lecz raczej konsekwencją tego, co dzieje się w świadomości społecznej i znajduje swoje odzwierciedlenie m.in. w różnego rodzaju formach aktywności obywatelskiej (takiej jak np. rekonstruowanie losów dawnych społeczności lokalnych) i w różnych dziedzinach sztuki.

Artykuły zgromadzone w numerze *Politei*, który oddajemy do rąk czytelników, zostały napisane przez autorów uprawiających różne dyscypliny naukowe, łączy je jednak skupienie na szczególnym rodzaju pamięci, tzw. postpamięci. Termin ten został zapożyczony z prac Marianne Hirsch i jest stosowany, by wyodrębnić specyficzną pamięć drugiego – bądź kolejnego – pokolenia, dziedziczącego traumę, która stała się udziałem generacji poprzedniej. Przypomnijmy, że pochodząca z Rumunii badaczka stworzyła je, by opisać swoistość doświadczenia potomków osób ocalałych z Zagłady. Ci, którzy przeżyli, przekazali swoim dzieciom, świadomie lub nie, pamięć o potwornościach, które przeszli. Ten cień tragicznej przeszłości trwale wpisał się w biografię członków kolejnego pokolenia, stając się niezbywalnym elementem ich tożsamości.

W ostatnich latach powstało wiele prac opisujących doświadczenia generacji, która odziedziczyła traumę po swoich przodkach. Niektórzy uczeni, w zależności od zastosowanych narzędzi badawczych, nierzadko odwołując się do własnych przeżyć i wspomnień, posługują się innymi terminami, by opisać to zjawisko. I tak np. Nadine Fresco pisała o pamięci nieobecnej (*mémoire absente*), zgłębiając sytuację osób, których rodzice nie chcieli lub nie byli w stanie rozmawiać o traumach przeszłości, więc docierające do nich informacje o niej były z konieczności wybiórcze i niepełne. Henri Raczymow mówił o pamięci podziurawionej (*mémoire trouée*). James E. Young wolał określenie „pamięć zastępcza” (*vicarious past*). Powstały także prace negujące zasadność wyodrębniania tego rodzaju pamięci.

Jakkolwiek jesteśmy świadomi wielości terminów opisujących doświadczenie traumy odziedziczonej, a także krytyki nurtu postpamięciowego, postanowiliśmy pozostać przy terminologii zaproponowanej przez Marianne Hirsch. Z jednej strony, termin „postpamięć” zadomowił się w humanistyce i jest łatwo rozpoznawalny. Z drugiej strony, jest użyteczny, ponieważ jednoznacznie zakreśla pole badawcze. Po pierwsze, w odróżnieniu od pamięci *tout court*, która odnosi się przede wszystkim do wspomnień dotyczących bezpośredniego doświadczenia, postpamięć opisuje wiedzę o wydarzeniach i przeżyciach nabytą od innych – uczestników lub świadków dawnych wypadków. Po drugie, zawsze dotyczy doświadczeń traumatycznych, podczas gdy „zwykła” pamięć obejmuje wspomnienia zarówno negatywne, jak i pozytywne.

Sama Marianne Hirsch sugerowała, że zjawisko postpamięci nie jest udziałem wyłącznie potomków ofiar Zagłady, i uznała, iż termin ten może być stosowany również, gdy chcemy opisać doświadczenia dzieci tych, dla których jakikolwiek system totalitarny stanowił przeżycie pokoleniowe. Idąc tropem myśli Hirsch, nie zawężamy pola zainteresowań do problematyki związanej z Zagładą, ale przedstawiamy także teksty poruszające obecność innych doświadczeń związanych z II wojną światową w narracjach kolejnych pokoleń oraz artykuły analizujące zjawisko postpamięci w kontekstach pozaeuropejskich.

Mamy nadzieję, że prezentacja różnych podejść badawczych do zjawiska postpamięci i różnych sposobów opisu jej przejawów okaże się interesująca dla wszystkich zainteresowanych problematyką manifestacji przeszłości we współczesnej kulturze.

Małgorzata Gaszyńska-Magiera
Wojciech Mazur

Joanna Tokarska-Bakir
Instytut Sławistyki PAN
j.tokarska-bakir@uw.edu.pl

PROSPERO I KURZ W LUSTRZE PAMIĘCI

PRZENIESIENIOWE POZYCJE SPRAWCY, OFIARY I ŚWIADKA W POLSKIM DYSKURSIE PUBLICZNYM DRUGIEJ DEKADY XXI WIEKU

ABSTRACT **Prospero and Kurz in the Mirror of Memory**

In this article – based on selected examples and with no certainty that they have been aptly chosen – I would like to point out and make a preliminary analysis of certain positions in Polish public discourse which currently display striking elements of transference in the sense of Dominick LaCapra's meaning of the term. They reverberate with reflections of Polish imagined community's experiences from the Occupation period. In this description, I shall rely on the classic categorisation introduced by Raul Hilberg, successively discussing the identification of subjects with the positions of perpetrator, victim and witness.

Key-words: transference in historical studies and in public memory; symbolic language of the Polish football teams banners and slogans; victims, perpetrators and bystanders in Polish public discourse of the second decade of the 21st century; postmemory; historical policy

Słowa kluczowe: przeniesienie w badaniach historycznych i pamięci publicznej; symbolika polskich fanów piłki nożnej; ofiary, sprawcy i świadkowie w polskim dyskursie publicznym drugiej dekady XXI wieku; postpamięć; polityka historyczna

Przepracowanie problemów wymaga uznania ich istnienia. Następnie oznacza próbę przeciwdziałania tendencji do zaprzeczania, wyparcia lub też ślepego ich powtarzania, co pozwala na uzyskanie krytycznej perspektywy i pewnej kontroli, a w związku z tym bardziej odpowiedzialnego działania, [...] związanego z powrotem do życia w teraźniejszości.

Dominick LaCapra¹

W *Apoteozie kapitana Cooka* Gananath Obeyesekere pisze, że jednym z najwytrwalszych kolonialnych motywów kultury Zachodu jest wyobrażenie o „groźnym przybyszu z Europy, trafiającym do dzikiego kraju, [przybyszu,] który nie przyjmuje zwyczajów dzikich, lecz dochowuje wierności sobie i własnej tożsamości”². Postawę tę Obeyesekere nazywa syndromem Prospera, bohatera szekspirowskiej *Burzy*.

Przeciwny model, w którym następowałoby zmieszanie wartości przybysza i tubylców, Obeyesekere określa, sięgając po imię bohatera Conradowskiego *Jądra ciemności* – syndromem Kurza. Kurz to *krzewiciel cywilizacji, który traci tożsamość, przyjmuje tubylcze zwyczaje i sam staje się dzikim, którym pogardza*³.

Powstaje pytanie, czy dwie podobne figury nie rządzą także naszym stosunkiem do przeszłości, czyli do inności ulokowanej w czasie. Gdyby tak było, syndrom Prospera moglibyśmy rozpoznać w marzeniu historyków o niezmaconej neutralności, określanej od czasów Tacyty jako *sine ira et studio*⁴, natomiast syndromowi Kurza przypisałibyśmy te wszystkie sytuacje, w których przeszłość jawnie wpływałaby na obserwatora.

Schemat Obeyesekerego ma oczywiście wszystkie wady binarności⁵. Można podważać neutralność i Tacyty, i Prospera⁶, podobnie jak można wskazywać na niejednoznaczność figury Kurza. Wydając swoją książkę w roku 1992, Obeyesekere nie uwzględnił tego, że

¹ D. LaCapra, *Revisiting the Historians' Debate. Mourning and Genocide*, „History and Memory” 1997, Vol. 9, nr 1/2: *Passing into History. Nazism and the Holocaust beyond Memory – In Honor of Saul Friedländer on His Sixty-Fifth Birthday* (dalej: *Historikerstreit*), s. 89.

² G. Obeyesekere, *Apoteoza kapitana Cooka. Europejskie mitotwórstwo w rejonie Pacyfiku*, przeł. W. Usakiewicz, Kraków 2007, s. 30-31, *Cultura – Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego*.

³ *Tamże*.

⁴ Tacyt, *Annales – ab excessu divi Augusti*, I, 1, [online] <http://www.thelatinlibrary.com/tacitus/tac.ann1.shtml>, 30 VII 2015: *inde consilium mihi [...] tradere [...] sine ira et studio, quorum causas procul habeo*. Por. przekład polski: Tacyt, *Roczniki – od śmierci boskiego Augusta*, [w:] tenże, *Wybór pism*, przeł. i oprac. S. Hammer, Wrocław 1956, *Biblioteka Narodowa*, seria 2, nr 82.

⁵ Rozważając podobny binaryzm w *History & Criticism* (Ithaca 1985, *Cornell Paperbacks* [dalej: HC], s. 139), Dominick LaCapra pisze: *Jest prawdą, że niektóre okresy historyczne mogą się początkowo wydawać równie obce jak egzotyczne społeczeństwa, badane przez antropologów, a owa obcość rzuca się w oczy tym bardziej, im dalej zagłębiamy się w przeszłość. Niemniej jednak bezproblemicznemu stwierdzeniu radykalnej odmienności w czasie często towarzyszy nadmiernie homologiczne wyobrażenie o teraźniejszości (lub o „ja”), które powoduje brak samokrytycyzmu, a także zaprzeczenie lub wyparcie przeniesionych relacji względem innego*. Wszystkie przekłady cytatów z języka angielskiego, jeśli nie zaznaczono inaczej – J. Tokarska-Bakir.

⁶ Robi to zresztą on sam, gdy mówi o Kalibanie: *Do tego mrocznego pomiotu / Ja się przyznaję* – akt V, sc. 1, w. 273-274 *Burzy*, cyt. za: W. Szekspir, *Burza*, przeł. P. Kamiński, wstęp i komentarz A. Cetera, Warszawa 2012, s. 15.

© KSIĘGARNIA AKADEMICKA Sp. z o.o.

Adres: ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków,
tel./fax (12) 43 127 43, tel. (12) 422 10 33 w. 1167
e-mail: akademicka@akademicka.pl
KRS: 145510, NIP: 676-007-55-73

akademicka.pl